

סילבוס - תוכנית הוראה לקורס סדרי הלימוד בישיבות הגאונים

ד"ר בנימין קצוף | המחלקה לתלמוד

09-074-01

Methods and Curricula of Study in the Geonic Academies

הרצאה	סוג הקורס:
2	היקף נ"ז:
תשפ"ו	שנת לימודים:
ב	סמסטר:
יום ג, 10:00	יום ושעה
יום ג, 12:00	שעת קבלה:
binyamin.katzoff@biu.ac.il	מייל מרצה:
lemida.biu.ac.il	קישור לאתר למדה:

תיאור הקורס ומטרות למידה

תקציר הקורס

מטרת הקורס היא הכרת תולדות ישיבות הגאונים, בעלי התפקידים בישיבות, מחזורי הלימוד, החיבורים הנלמדים, דרכי לימוד התלמוד ומסירתו בתקופת הגאונים, תהליך המעבר מהיות התלמוד תורה שבעל פה עד להפיכתו לטקסט כתוב, היחס בין גרסת התלמוד בכתבי הגאונים ונוסחי התלמוד בכתבי היד, ואופים של הפירושים לתלמוד שנוצרו בתקופה זו. במהלך הסמסטר יגישו הלומדים מטלה המבוססת על עיון השוואתי בטקסטים ועל ספרות מחקר מרכזית בתחום.

מוזמנים להצטרף לקורס מלבד סטודנטים מן המחלקה לתלמוד גם סטודנטים מן הפקולטה למדעי היהדות. אין קורסים מקדמיים שהם תנאי לרישום לקורס, אך נדרשת הכרות ויכולת למידה עצמית בספרות התלמודית.

מטרות/תוצרי הלמידה

ידע

1. הלומדים יבחנו את העדויות הנוגעות לסדרי הלימוד בישיבות הגאונים בזיקה לשאלות המתודולוגיות הנוגעות לשימוש בספרות ההלכתית כמקור היסטורי ולחלקיות המידע.
2. הלומדים יכירו את ההקשר ההיסטורי בו פעלו הגאונים, ואת מאפייני החברה היהודית בתקופה זו.
3. הלומדים ינתחו טקסטים מספרות הגאונים לאור הסביבה האינטלקטואלית בה הם נוצרו תוך שימוש בסוגות הספרותיות השונות שנוצרו בתקופה זו ובספרות המחקר.
4. הלומדים יבחנו את העדויות הנוגעות לדרך לימוד התלמוד ומסירתו בתקופת הגאונים, ואת נוסחו בדברי הגאונים בזיקה לנוסח כתבי היד.
5. הלומדים יכירו את הפרשנות שנכתבה לתלמוד בתקופת הגאונים, את היקפה ומאפייניה, ויבחנו את ההסברים שהועלו למיעוט כתיבת פירושים לתלמוד בתקופה זו.

מיומנויות

1. הלומדים ינתחו באופן ביקורתי טקסטים מספרות הגאונים בזיקה לדרכי הלימוד בישיבות ואופי המקורות שהיו בפניהם.
2. הלומדים יבחנו את אופי התלמוד ודרך מסירתו לאור העולה מעדויות ישירות ועקיפות בספרות הגאונים, ולאור היחס בין גרסת התלמוד בספרות הגאונים לנוסח התלמוד בכתבי היד.
3. הלומדים יכירו את הפרשנות לתלמוד שנוצרה בתקופת הגאונים ואת מאפייניה.

4. הלוּמדים יכירו את הכלים הדיגיטליים המסייעים ללימוד וחקר ספרות הגאונים, בהם מאגרים הכוללים תצלומי כתבי יד, וספריות לימוד ומחקר דיגיטליות.

למידה פעילה - תכנון מהלך השיעורים:

מרכיבי למידה פעילה:

1. ניתוח עצמאי של טקסטים מספרות הגאונים לאור דרכי הלימוד ואופי המקורות בישיבות הגאונים.
2. קריאה ביקורתית של גישות שונות בספרות מחקר.
3. הכרה ושימוש עצמי במאגרים ובכלים דיגיטליים ללימוד וחקר ספרות הגאונים.

הערכה תהליכית ומעצבת:

במהלך הסמסטר הלוּמדים יגישו מטלה שתתמקד בניתוח של טקסט מספרות הגאונים בזיקה לשאלת אופי הלימוד ונוסח המקורות בישיבות הגאונים, ובקריאה ביקורתית של גישות שונות בספרות המחקר.

מס' השיעור	נושא השיעור	קריאה
1.	מבוא לתקופת הגאונים	י' ברודי, ציון בין הפרשת לחידקל, עולמם של גאוני בבל, ירושלים תשע"ו, עמ' 1-35
2.	תולדות הישיבות ובעלי התפקידים בישיבות	אגרת רב שרירא גאון מהדורת ב"מ לוין, חיפה תרפ"א, עמ' 97-100; ספר הקבלה, מהדורת גרשון כהן, פילדלפיה 1967, עמ' 33-48
3-4.	מחזורי הלימוד והחומרים הנלמדים	מ' בן ששון, "המבנה, המגמות והתוכן של חיבור רב נתן הבבלי", בתוך תרבות וחברה בתולדות ישראל בימי הביניים, בעריכת ח"ה בן ששון, ירושלים תשמ"ט, עמ' 137-180
5.	לימוד על פה בישיבות הגאונים	ע' פוקס, תלמודם של גאונים, ירושלים 2017, עמ' 48-75
6.	מתי נכתב התלמוד?	י"נ אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, ירושלים – תל-אביב תשכ"ג, עמ' 140-143; תורתן של גאונים, בעריכת י' יודלוב וש"ז הבלין, א, ירושלים תשנ"ג, עמ' 234-237

7.	אופי שינויי הנוסח בכ"י של התלמוד	א"ש רוזנטל, "תולדות הנוסח ובעיות עריכה בחקר התלמוד הבבלי", תרביץ, נז (תשמ"ח), עמ' 1-36; ש"י פרידמן, "להתהוות שינויי הגירסאות בתלמוד הבבלי", סידרא, ז (תשנ"א), עמ' 67-102
8-9.	גרסת הגאונים ונוסח כ"י של התלמוד	י' ברודי, "ספרות הגאונים והטקסט התלמודי", מחקרי תלמוד א (תש"ן), עמ' 237-303
10.	מדוע מיעוט הגאונים בכתובת פירושם לתלמוד?	א' גרוסמן, חכמי צרפת הראשונים, ירושלים תשנ"ה, עמ' 429-436
11.	תשובות פרשניות	R. Brody, The Geonim of Babylonia and the Shaping of Medieval Jewish Culture, New Haven 1998, pp. 267-274
12-13.	חיבורים פרשניים לתלמוד	ש' אסף, תקופת הגאונים וספרותה, ירושלים תשט"ו, עמ' קלז-קמו

*ייתכנו שינויים בסילבוס בהתאם לקצב ההתקדמות ואפקטיביות הלמידה

ציון סופי

תיאור התוצר	משקל בציון הסופי
מטלה תהליכית – ניתוח עצמי של טקסט מספרות הגאונים וקריאה ביקורתית של ספרות מחקר	20% מהציון הסופי
מבחן מסכם	80% מהציון הסופי

דרישות הקורס

בקורס זה יש חובת נוכחות. סטודנט ית שיעדר מעל 20% מן ההרצאות במהלך הסמסטר ללא סיבה מוצדקת לא יורשה לגשת לבחינה המסכמת ולא יקבל ציון בקורס. לקראת המפגשים הסטודנטים יתבקשו לעיין במקורות ולקרוא ספרות מחקר כהכנה ללימוד המשותף. חלק מן המפגשים בקורס יהיו במתכונת אסינכרונית בהם הסטודנטים יתבקשו לעיין בטקסטים על פי עדי הנוסח הטובים ובספרות מחקר העוסקת באופים של המקורות התנאיים. מספר המפגשים במתכונת זו יקבע במהלך הסמסטר.

במהלך הסמסטר הלומדים יגישו מטלה המבוססת על עיון עצמי בטקסט מספרות הגאונים בזיקה לשאלת אופי הלימוד ונוסח המקורות בישיבות הגאונים, ובקריאה ביקורתית של גישות שונות בספרות המחקר. משקל המטלה 20% מן הציון הסופי. בסוף הסמסטר יערך מבחן שמשקלו 80% מן הציון הסופי.

ציון עובר: 60.

דרישות קדם

אין דרישה לקורסים קודמים, אך נדרשת הכרות ויכולת למידה עצמית בספרות התלמודית.

ביבליוגרפיה: תכנים לקריאה, צפיה והאזנה (רצוי עדכני)

1. אברמסון, ש', ענינות בספרות הגאונים: מחקרים בספרות הגאונים ותשובותיהם שבדפוס ובכתב-יד, ירושלים תשל"ד.
2. אלבק, ח', מבוא לתלמודים, תל-אביב - ירושלים תשכ"ט
3. אסף, ש', תקופת הגאונים וספרותה, ירושלים תשט"ו
4. אפרתי, י"א, תקופת הסבוראים וספרותה בבבל ובארץ ישראל, פתח-תקוה תשל"ג
5. אפשטיין, י"נ, שרידי שאילתות, "תרביץ" ו (תרצ"ה), עמ' 460-497
6. אפשטיין, י"נ, מבואות לספרות האמוראים, ירושלים תשכ"ב
7. בן ששון, מ', "המבנה, המגמות והתוכן של חיבור רב נתן הבבלי", תרבות וחברה בתולדות ישראל בימי הביניים, בעריכת ר' בונפיל ואחרים, ירושלים תשמ"ט, עמ' 137-196
8. ברודי, י', "ספרות הגאונים והטקסט התלמודי", מחקרי תלמוד א (תש"ן), עמ' 237-303
9. ברודי, י', "מחקר ספרות ההלכות מתקופת הגאונים", תרביץ סד (תשנ"ה), עמ' 139-152
10. ברודי, י', צוהר לספרות הגאונים, תל-אביב 1998
11. ברודי, י', "בירור המקורות לכרונולוגיה של תקופת התלמוד", תרביץ ע (תשס"א), עמ' 75-107
12. ברודי, י', "התלמוד בתקופת הגאונים", בתוך קנון וכתבי הקודש, בעריכת י' שביט, תל אביב תשס"ט
13. ברודי, י', ציון בין הפרשת לחידקל, עולמם של גאוני בבל, ירושלים תשע"ו
14. גודבלאט, ד', "התפתחויות חדשות בחקר ישיבות בבל", ציון מו (תשמ"א), עמ' 14-38
15. גיל, מ', ארץ ישראל בתקופה המוסלמית הראשונה (634-1099), תל-אביב תשמ"ג
16. גיל, מ', במלכות ישמעאל בתקופת הגאונים, א-ג, ירושלים 1997
17. גינצבורג, ל', גאוניקה, א-ב, ניו-יורק 1909

18. גפני, י', יהודי בבל בתקופת התלמוד: חיי החברה והרוח, ירושלים תשנ"א
19. גרוסמן, א', חכמי צרפת הראשונים, ירושלים תשנ"ה
20. דנציג, נ', מבוא לספר הלכות פסוקות עם תשלום הלכות פסוקות, ניו-יורק תשנ"ג
21. הבלין, ש"ז, ויודלוב, י' (עורכים), תורתן של גאונים: אוסף חבורי הלכה ותשובות של גאוני בבל וארץ-ישראל, א-ז, ירושלים תשנ"ב-תשנ"ג
22. הילדסהימר, ע' (מהדיר), ספר הלכות גדולות, יוצא לאור על פי כתבי יד בצרף הערות ומבוא, א-ג, ירושלים תשל"ב-תשמ"ז
23. לוין, ב"מ (מהדיר), אגרת רב שרירא גאון, חיפה תרפ"א
24. לוין, ב"מ (מהדיר), אוצר הגאונים: תשובות גאוני בבל ופירושיהם על פי סדר התלמוד, א-יג, חיפה תרפ"ח – ירושלים ת"ש
25. לוין, ב"מ, "רבנן סבוראי ותלמודם", אזכרה, ד (תרצ"ז), עמ' קמה-רח
26. מורל, ש', "מקורותיו של ספר הלכות פסוקות: ניתוח צורני", PAAJR, 49 (1982), עמ' 41-43
27. פוקס, ע', מקומם של הגאונים במסורת הנוסח של התלמוד הבבלי (דיסרטציה), ירושלים תשס"ג
28. פוקס, ע', "מתלמוד התנאים לתלמוד הגאונים: עיון בסוגית ברכות יא ע"א וגלגוליה", סידרא כא (תשס"ו), עמ' 69-86
29. פוקס, ע', "הגהותיו של רב האי לתלמוד – עיון בפירושו לברכות נט ע"ב-ס ע"א ובמקורות נוספים", תא שמע – מחקרים במדעי היהדות לזכרו של ישראל מ' תא-שמע (בעריכת ר' ריינר ואחרים), אלון שבות תשע"ב, עמ' 601 – 626
30. פוקס, ע', "מלות המשנה לרב סעדיה גאון – הפירוש הראשון למשנה", סידרא כט (תשע"ד), עמ' 61-77
31. פוקס, ע', תלמודם של גאונים, ירושלים 2017
32. פרידמן, ש"י, "לתלמודם של גאונים: קטע קדום של תלמוד עם גליונות נוסח", תרביץ נא (תשמ"ב), עמ' 37-48
33. פרידמן, ש"י, "להתהוות שינויי הגירסאות בתלמוד הבבלי", סידרא, ז (תשנ"א), עמ' 67-102
34. קצוף, ב', "המקורות התנאיים ונוסחם בספר הלכות פסוקות", שנתון המשפט העברי, כה (תשס"ח), עמ' 199-216
35. קצוף, ב', "כלום היתה התוספתא מקור לתשובות רב נטרוני גאון?", עלי ספר כ (תשס"ח), עמ' 17-27
36. רוזנטל, א"ש, "תולדות הנוסח ובעיות עריכה בחקר התלמוד הבבלי", תרביץ, נז (תשמ"ח), עמ' 1-36
37. תא-שמע, י"מ, הספרות הפרשנית לתלמוד באירופה ובצפון אפריקה: קורות אישים ושיטות, א, ירושלים תשנ"ט

- Brody, R., *The Geonim of Babylonia and the Shaping of Medieval Jewish Culture*, New Haven 1998 .38
- Katzoff, B., "Nine at Once: A Study of the MSS of the Talmud and the Tradition of the Geonim and Tosefta", *HUCA* 80 (2009), pp. 39-62 .39